

УДК 811.112

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.1.7>**Сергій ЛЯШЕНКО**

старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу,
Міжрегіональна Академія управління персоналом, serguaocsean@gmail.com
ORCID: 0009-0008-8686-1624

ДІАЛОГ ЯК ЗАСІБ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті досліджуються мовна особистість як учасник освітнього дискурсу може активно функціонувати тільки на засадах діалогічності. Міждисциплінарний статус проблеми самореалізації призводить до різноманіття трактувань цього поняття, однак в них можна виділити загальні ключові моменти. Одним з таких моментів є обумовленість самореалізації спілкуванням з іншими людьми, на що вказують деякі сучасні дослідники, звертаючи тим самим увагу на комунікативний аспект проблеми, який на цей момент недостатньо осмислений.

Філософія діалогу досліджує ставлення людини до іншої людини, які можуть бути втілені у двох типах: відносини відчуження (визначаються формулою «Я – Воно», що означає ставлення до людини як до речі) і відносини діалогу «Я – Ти». Відносини «Я – Ти» припускають партнерські стосунки, визнання в іншому рівноправної особистості, оскільки діалог – це розмова зі спробою зрозуміти співрозмовника без нав'язування йому своїх думок та суджень. Можливо зауважити, що діалогічність у сфері вищої освіти є значущою за умови її реалізації відповідно до запитів здобувачів вищої освіти, професіоналізму науково-педагогічних працівників. Діалог на засадах толерантності сприяє формуванню та розвитку «поведінкового репертуару» студентів. Поняття поведінкового репертуару, запропоноване І. В. Бурдейною, передбачає вживання в роль фахівця, можливість вибору, прийняття власних рішень, формування усвідомленої відповідальності, реалізації мети. Якщо ж звернути увагу на особливості діалогу в закладах вищої освіти, то можемо зазначити, що ефективність діалогу прямо залежить від вмінь науково-педагогічного працівника. Приміром, викладач адаптує матеріал для кращого сприйняття студентами, підбирає наочність, створює мультимедійні презентації, таким чином покращує не лише рівень розуміння студентами матеріалу навчальних дисциплін, а й забезпечує необхідний зворотний зв'язок з ними. Це не «гра в одні ворота», це реалізація тих принципів діалогічної взаємодії, які власне й сприяють фаховій самореалізації здобувача вищої освіти.

Сучасна трансформація системи ціннісних можливостей самореалізації та вибору способів прояву індивідуальності зумовлює тенденцію до збільшення варіантів соціальної взаємодії, внутрішнього світу людини із зовнішньою соціальною реальністю. На думку Г.О. Балла, через оволодіння компетентностями (специфічними для різних галузей науки) і через розкриття суто індивідуальних творчих потенцій, особистість має змогу не обмежуватися засвоєнням «всезагальних знань і цінностей на абстрактному рівні», а сприймати їх як суб'єктивно значущі для неї у конкретній трудовій діяльності. Це, насамперед, створює для неї шанс зробити свій важливий внесок у їх утвердження і конкретизацію. З цією метою у різних закладах вищої освіти проводять наукові конференції, колоквиуми, семінарські заняття, які сприяють гармонійному розвитку особистості, впливають на її становлення. Діалог у такому контексті постає засобом саморозвитку людини та суспільства, адже наукова робота здобувача вищої освіти – це один з проявів самореалізації у контексті навчання.

Діалог відіграє важливу роль у розвитку суб'єктності та становленні індивідуального «голосу», власного «я», усвідомленні свого ставлення до іншого, відповідно, є одним із головних факторів формування мовної особистості. В процесі діалогічного спілкування відбувається постійне «переключення» зі слухання на говоріння, зі сприйняття, розуміння, на планування та породження власного висловлювання.

Мовленнєва діяльність у діалозі розвивається за схемою: мета – замисел – текст – реакція. Спілкування відбувається у певній комунікативній ситуації. Ситуація проходить крізь призму свідомості людини, постаючи основою формування семантичної структури висловлювання. Мовець реалізує комунікативну оцінку ситуації. Від нього залежить бачення ситуації, виокремлення темпорального, ситуаційного аспектів, відповідно до яких оформлюється прагматична структура висловлювання.

Ключові слова: процес діалогу, філософія діалогу, активно-центрований підтип, діалог, міждисциплінарний статус.

Sergii Liashenko. DIALOGUE AS A MEANS OF SELF-REALIZATION

The article explores the linguistic personality as a participant in educational discourse can actively function only on the basis of dialogicity. The interdisciplinary status of the problem of self-realization leads to a variety of interpretations of this concept, but common key points can be identified in them. One of these points is the conditionality of self-realization by communication with other people, as pointed out by some contemporary researchers, thus drawing attention to the communicative aspect of the problem, which is currently not sufficiently understood.

The philosophy of dialogue explores the attitude of a person to another person, which can be embodied in two types: the relationship of alienation (defined by the formula «I – It», which means the attitude to a person as a thing) and the relationship of dialogue «I – You». The relationship of «I – You» implies a partnership, recognition of the other as an equal person, since dialogue is a conversation with an attempt to understand the interlocutor without imposing one's own thoughts and judgments on him/her.

The philosophy of dialogue explores the attitude of a person to another person, which can be embodied in two types: the relationship of alienation (defined by the formula «I – It», which means the attitude to a person as a thing) and the relationship of dialogue «I – You». The «I – You» relationship implies a partnership, recognition of the other as an equal person, since dialogue is a conversation with an attempt to understand the interlocutor without imposing one's own thoughts and judgments on him or her. We can note that dialogicity in higher education is significant if it is implemented in accordance with the needs of higher education students and the professionalism of research and teaching staff. Dialogue based on tolerance contributes to the formation and development of students' «behavioral repertoire».

The notion of behavioral repertoire proposed by I.V. Burdeina implies getting into the role of a specialist, the possibility of choice, making one's own decisions, forming conscious responsibility, and realizing the goal. If we pay attention to the peculiarities of dialogue in higher education institutions, we can note that the effectiveness of dialogue directly depends on the skills of the academic staff member. For example, a teacher adapts the material for better student perception, selects visuals, creates multimedia presentations, thus improving not only the level of student understanding of the material, but also provides the necessary feedback to them. This is not a «one-way street», it is the realization of the following principles: The modern transformation of the system of value opportunities for self-realization and the choice of ways of manifesting individuality leads to a tendency to increase the options for social interaction, the inner world of a person with the external social reality. According to G. O. Ball, through the acquisition of competencies (specific to different fields of science) and through the disclosure of purely individual creative potentials, a personality can go beyond the assimilation of “universal knowledge and values at the abstract level” and perceive them as subjectively significant for him or her in a specific work activity.

This, above all, creates a chance for them to make an important contribution to their affirmation and concretization. To this end, various higher education institutions hold scientific conferences, colloquia, and seminars that contribute to the harmonious development of the individual and influence his or her formation. Dialogue in this context is a means of self-development of a person and society, because the scientific work of a higher education student is one of the manifestations of self-realization in the context of learning.

Key words: Dialogue process, Philosophy of dialogue, Active-centered subtype, Dialogue, Interdisciplinary status.

Актуальність проблеми. Важливого значення діалогу надавав ще Сократ, вважаючи, що в кожному діалозі повинен здійснюватися процес самопізнання. А самопізнання, за Сократом, – мета людини. Проблемі спілкування приділила увагу і німецька класична філософія. Так, І. Кант говорив про доброзичливу товариськість людей, маючи на увазі наступний антагонізм: схильність до спілкування з собі подібними є основною ознакою людини, поряд з іншою ознакою – прагненням усамітнюватися, пов'язаним з бажанням відстоювати власну думку, бажанням діяти на власний розсуд. Цей антагонізм І. Кант вважав природним засобом для здійснення розвитку всіх задатків людей, тому що прагнення чинити на власний розсуд штовхає людини до плідного суперництва з собі подібними [4, с. 78].

Й. Фіхте вважав людину неповною, незакінченою, сповненою протиріч, якщо вона живе ізольовано. Тільки в зв'язку з іншими людьми людина може розкрити свою сутність.

Згідно Л. Фейєрбахом, відокремлена людина, відділена від інших, не містить у собі людської сутності, яка проявляється тільки у спілкуванні, у єдності людини з людиною. Окрема людина не володіє людською сутністю ні як смертна істота, ні як мисляча істота. Сутність людини – тільки в спільності і єднанні людей; але це єднання ґрунтується тільки на реальності розмежування «Я» і «Ти». Вчення Л. Фейєрбаха, згідно з яким справжня людина існує тільки в єдності «Я» і «Ти», стало точкою відліку для західних діалогічних мислителів [1, с. 145].

Проблема «Я» і «Ти» знаходить свій подальший розвиток в концепції М. Бубера,

книга якого «Я і Ти» стала теоретичним джерелом всіх сучасних дискусій про діалог. За М. Бубером, «Я» людини двояке, саме по собі «Я» немає, воно не є онтологічно даним, а виступає складовою частиною основного слова «Я – Ти», тобто, з'являється лише у результаті стосунків з «Ти», або основного слова «Я – Воно». Світ відносин, створюваний основним словом «Я – Ти», М. Бубер ділить на три сфери: життя з природою, життя з людьми (в цій сфері відношення оформлене у мові), життя з духовними сутностями (у цій сфері відношення не володіє мовою, але породжує її). Дослідник зазначає, що тільки у відносинах «Я – Ти» людина стає причетною до духу.

Метою статті. Найбільш відомим автором теорії діалогу став М. М. Бахтін. Згідно з його вченням, людське спілкування, починаючи зі слова і закінчуючи текстом, пронизане відносинами діалогу. Діалог, з точки зору М. М. Бахтіна, є способом взаємодії свідомостей, виступає механізмом текстотворення, первинний по відношенню до тексту (продукту спілкування) і розкривається через текст. Людина, створюючи текст, виражає тим самим себе. Тому в гуманітарних науках людину неможливо вивчати поза текстом і незалежно від нього. На думку Н. Водяної, саме у зв'язку з цим дослідники, щоб зрозуміти і вивчити людину, вступають у діалог з дійсним або можливим текстом [2, с. 251].

Виклад основного матеріалу. Процес діалогу як найважливішого способу розуміння та продуктивного контакту між людьми,

в тому числі й таких, що належать до різних культур, детально описано у філософських розвідках Г. Гадамера. Філософ пише про вищий тип герменевтичного досвіду – відкритість назустріч іншому; пізнати інше «Ти», дозволити йому висловитися та почути його. Ідея відкритості назустріч діалогу є принциповою для герменевтичної концепції, бо без відкритості один для одного не існує ніяких справжніх людських зв'язків. Відкритість для філософа – це не лише готовність до діалогу своєю рідною мовою, вона також передбачає активне вивчення інших мов, а вивчення іноземної мови, зокрема, розширює сфери всього того, що ми взагалі можемо вивчити.

Г. Гадамер високо оцінює людську здатність до розширення власного світогляду: «Якщо ми завдяки взаємодії з іншими мовними світами долаємо забобони й кордони нашого колишнього досвіду, то це не означає, що ми заперечуємо і залишаємо наш власний світ. Подорожуючи, ми повертаємося додому, збагачені новим досвідом». Таким чином, вивчення іноземної мови не змінює свого ставлення до світу, але розширює та збагачує його завдяки іншому мовному досвіду. Зрозуміло, що саме цей підхід може найкраще описати культурну ідентичність білінгвів, для яких обидві мови і обидві культури є гранями їх єдиної особистості [3, с. 67].

А. Л. Немчинова виявляє необхідність діалогу в творчій діяльності, розділяючи точку зору Г. С. Батищева і В. С. Біблера про діалогічність творчості. Творчість вона розглядає як діяльність, що породжується у діалозі. Бажання творити ґрунтується на діалогічних відносинах, в них реалізуються всі креативні потенції особистості. На думку дослідниці, людина спочатку є творчою істотою, а діалог допомагає проявитися цій якості в людині. Під діалогом вона розуміє спосіб істинного людського буття, оскільки саме з діалогом пов'язане пізнання і перетворення людиною світу. Діалог виступає творчою реальністю, процесом, в якому Я розкриває себе Іншому, що означає творення, реалізацію себе у повному розумінні. Саме в діалозі людина знаходить себе, збирає воедино, але не заспокоюється на цьому, а знову взаємодіє з Іншим, щоб знову знайти себе, вже змінену. Значення діалогічної філософії – у поєднанні концепції особистості і концепції діалогу.

Із позиції психології, як стверджує Л. Руденко, діалог є універсальним складником комунікації протягом усього життя особистості. Діалогічна комунікація з точки зору психології є формою спілкування, що ґрунтується на внутрішньому апріорному сприй-

нятті одним одного як цінностей самих по собі та ураховує орієнтацію на індивідуальну неповторність кожного із суб'єктів спілкування. Воно відкриває можливості для справжнього пізнання, взаємопроникнення до світу співрозмовника, особистісного взаємозбагачення. «На емоційному фоні такого спілкування виникає прагнення самоудосконалення. Отже, специфіка діалогічного спілкування полягає у прилученні суб'єкта до суб'єкта, організації їхніх спільних дій, духовній єдності» [7, с. 98].

Інтернет-спілкування – це віртуальне спілкування, опосередковане комп'ютером або іншим гаджетом. Віртуалізація спілкування має ряд переваг, які одночасно є і його недоліками. Так, відсутність безпосереднього контакту зі співрозмовником уможливорює відсутність фізичного контакту партнерів, анонімність, існування в іншому фізичному і моральному вигляді. Результатом цього стає, по-перше, майже повна відсутність вербальних (інтонація, вимова) і візуальних (міміка, жести) засобів спілкування, замість яких з'являються спеціальні штучні засоби – смайлики; по-друге, втрачається значення цілого ряду бар'єрів (стать, вік, соціальний статус тощо). В Інтернеті відпадає необхідність стежити за невербальними реакціями партнера і контролювати свої, дотримуватися черговості у розмові (можна відволікатися, тягнути з відповіддю, зовсім не відповідати і т. д.). Як підсумок, з одного боку, виникає почуття безмежної свободи, відчуття нових можливостей, необмежених більш фізичним виглядом і соціальним статусом, з'являється надія реалізувати якості особистості, незатребувані в реальному житті. З іншого боку, відсутність візуального спілкування, завдяки якому ми отримуємо на підсвідомому рівні значну частку інформації про людину, веде до обмеженості уявлень про партнера спілкування, найчастіше зводиться до тексту, нарративу, розказаного ним самим. Це дозволяє говорити про своєрідність протікання процесів міжособистісного сприйняття. Світоглядно-гуманістичний зміст діалогу обґрунтував В. Біблер (автор філософсько-педагогічної концепції «Школа діалогу культур»), котрий визначив діалог, як гуманітарне мислення, взяте в його все загальності. Діалогічні ідеї щодо людської природи з'являються на межі ХІХ ст. Л. Фейєрбах, видатний представник філософського антропологізму, зауважив, що людська сутність є наявною тільки в єдності людини з людиною. Сучасна філософія діалогу представлена в наукових розвідках. [5, с. 98].

Актуальність дослідження діалогу зумовлена гострою потребою теоретично обґрунтувати створення механізмів гармонізації сучасного цивілізаційного розвитку, найголовнішим в якому є розв'язання не тільки проблеми міжкультурної комунікації, як такої, а й деталізація способів активізації суб'єктності інноваційної особистості. Дійсно, від комунікативної етики і культури, з одного боку, залежить характер соціокультурних зрушень, а, з іншого боку, розкриття можливостей людини, її природних властивостей, зокрема діалогічності. Тому не випадково діалогічність визначена як умова існування особистості багатьма філософами минулого і сучасності.

Ключовою та найбільш важливою одиницею взаємодії суб'єктів в освіті завжди виступає діалог. І якщо природа діалогу особистості визначається однією з умов її існування, то освіта, що направлена на людинувідповідність, має фундаментом діалогічність як педагогічний принцип навчання і виховання та його збагаченні діалогом мети, смислу та організаційно-управлінських механізмів реалізації освітнього процесу.

Дослідивши праці вчених, які розглядали роль діалогу у навчанні, ми виокремили недостатність філософських і педагогічних обґрунтувань ролі діалогу у формуванні освітніх стандартів, освітньо-професійних програм, навчальних планів, програм, підручників і методичної літератури. Безліч досліджень засвідчують значну кількість факторів і передумов, які можна визначити як недостатність культури та етики діалогу в освіті [6, с. 76]:

– діалог і діалогічність висвітлено у діяльності вищої та фахової передвищої освіти виключно або як додаткові складники формування толерантності, або як допоміжний засіб освітніх технологій розвитку евристичності; ситуація ж потребує розуміння та імплементації діалогу як механізму поступального розвитку життєвого, пізнавального процесу, збагачення комунікації новаторськими ідеями, корегуванням точок зору, знаходженням консенсусу у суперечках, а діалогічність у цьому значенні має досліджуватися як здатність особистості реалізувати індивідуальні характеристики та узгоджувати їх з соціальними імперативами;

– проблематика діалогу й діалогічності у вищій школі не набуває основоположного смислу в розгортанні соціальних програм особистості, у констукті її відповідальності, етичності, інтеграції у життя цінностей і смислів, тобто методологічні, ціннісні, прикладні складники світорозуміння і свого влас-

ного «Я» залишаються за рамками культурно-освітнього простору як в об'єктивному, так і в суб'єктивному вимірах;

– у теоретизованих розвідках та у практичному досвіді закладів вищої освіти немає належного інтересу до реалізації суб'єктами вищої освіти діалогічності у зовнішньо-освітньому середовищі, яке, формуючи життєвий світ людини, повинно переходити до метафізичного осягнення дійсності, проте він (життєвий світ) продовжує інтенції на особистість і не надає їй простору (середовища) для самореалізації та діалогу;

– за межами наукового дослідження залишається вивчення діалогового потенціалу в забезпеченні природовідповідних технологій і практик та їх функції у навчально-виховному процесі, в системі підготовки педагогічних кадрів тощо;

– у багатьох наукових розвідках діалог часто розглядається з точки зору провідної значущої ролі викладача, в той час, як для самореалізації освітнього потенціалу особистості необхідна активізація діалогової діяльності здобувача освіти та науково-педагогічного працівника. Самореалізація – це: по-перше, процес втілення особистістю своїх умінь, знань, талантів у життя, тим самим стверджуючись у житті як особистість; по-друге – процес становлення себе як особистості у суспільстві, процес становлення авторитету, виконання своїх бажань, певною мірою це завоювання найбільш придатної для особистості життєвої території, місця під сонцем; по-третє – реалізація потенціалу, здійснення своїх сутнісних бажань, своїх знань, умінь і компетентностей, власних уявлень про своє «Я» і свій шлях у житті. Самореалізація стосується конкретних завдань саморозвитку особистості в її близькому (оперативному) часово-просторовому вимірі, реалізації мають піддаватися ті потреби та нахили особистості, які вже чітко виявлені, тобто відбуватися у вимірі тих рис, у яких особистість себе вже «знайшла». [1;76]

Як слушно зазначає Issabekova G. V. самореалізація починається задовго до вступу до університету, але студентський вік – це найінтенсивніший період самореалізації загалом, і творчого саморозвитку, зокрема.

Як зауважують Valeeva N., Pivkin S., самореалізація мовної особистості є необхідним кроком до поглибленого вивчення глибоких якостей особистості, яка прагне реалізувати свій внутрішній потенціал за допомогою використання лінгвістичних знань та досвіду. Людина має намір розгадати таємниці, що стосуються мови та мовлення. Ці знання вона

використовує для кращого розуміння себе та навколишнього світу. Розуміння текстового світу і людини у зв'язку з текстами стає однією з найскладніших цілей лінгвістичної освіти сьогодні. Самореалізація мовної особистості забезпечує поетапне досягнення цілей за умови наявності: 1) мотивів; 2) комунікативного та пізнавального середовища; 3) контекстів вирішення проблем 4) моделей та методів вирішення проблем [5, с. 65]; 5) передачі набутих знань та навичок 6) рефлексивного моніторингу просування в навчальній чи будь-якій іншій діяльності. Зокрема, ця основа академічної діяльності має велике значення під час вивчення іноземних мов. Можна без перебільшення ска-

зати, що самореалізація мовної особистості підводить межу під стосунками між особистістю і мовою і являє собою складний і не одномоментний процес. З одного боку, людина прив'язана до рідної мови нерозривними узами і все своє життя використовує її живильний потенціал. З іншого – потреба проникнути в її глиб виникає або, правильніше сказати, відчувається тоді, коли вона перебуває перед необхідністю освоїти нові мовні системи, оскільки завжди не вистачає засобів для вираження своєї думки. Людина, що володіє декількома вербальними мовами, розуміє, що одна і та ж думка може бути розкрита в різного ступеня деталізації і повноті в різних мовних системах.

Література:

1. Аксьонова В. І. Формування комунікативної особистості в умовах глобалізації суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Вип. 49. 2012. С. 63–77.
2. Ананьєва О. П. Мультикультуралізм і толерантність як соціально-філософські концепції соціокультурного простору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. філос. наук : спец. 09.00.03. «Соціальна філософія та філософія історії». Одеса. 2016. 39 с.
3. Братко М. В. Освітнє середовище вищого навчального закладу: функціональний аспект. *Педагогічний процес: теорія і практика*. Вип. 1–2. 2015. С. 11–18.
4. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) : видання друге, доповнене. Житомир : ПП «Рута», Видавництво «Волинь». 2008. 232 с.
5. Даниліна О. В., Єрмоленко С. І. Мовна особистість у контексті сучасної літератури : монографія. Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні. 2013. 211 с.
6. Дика Н. Реалізація концепту мовної особистості у сучасній лінгводидактиці. *Педагогічний процес: теорія і практика*. Вип. 2. 2015. С. 32–36.
7. Домніч С. П. Соціокультурна комунікація: філософсько-антропологічний аналіз мовленнєвих практик у міжкультурній взаємодії : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. Харків, 2015. 20 с.